

РОЗДІЛ I. МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.111'255.4

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2020-1-2-1>

СЕМАНТИЧНІ ТА СТРУКТУРНО-ФУНКЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ТОПОНІМІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ (НА ПРИКЛАДАХ ОЦІННИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ)

Рижкова С. В.

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри іноземних мов

Донбаський державний педагогічний університет

вул. Батюка, 19, Слов'янськ, Донецька область, Україна

orcid.org/0000-0001-7549-7654

an.skoryk91@gmail.com

Ключові слова: *топонім, оцінний вислів, власне ім'я, географічна назва, спілкування.*

У статті були проаналізовані підходи до визначення терміна «топонім», а також підкреслено значення топоніміки для суміжних наук. Окремо розглянуто питання класифікації топонімів. Зазначено, що створення універсальної класифікації багатопланового топонімічного матеріалу є малоймовірним або неможливим. Окремо зауважено, що топоніми мають своєрідну, специфічну семантику, в якій присутні діалектична єдність інваріантного значення і актуалізація дискурсивних значень. Функціонуючи як одиниці мовної системи, топоніми ідентифікують та індивідуалізують об'єкт, реалізуючи інваріантне значення. Географічні назви слугують як одиниці природної мови із семантикою культурного коду і виконують функції вербалізованих знаків культури, актуалізуючи у свідомості реципієнта асоціативні зв'язки культурно-історичного характеру. Відомо, що успішна міжкультурна і міжмовна комунікації припускають гармонійне засвоєння мовних закономірностей і необхідних фонових знань іншомовної культури, знання національно-культурних особливостей народу-носія мови.

Топоніми відіграють значну роль у формуванні когнітивної бази мовної особистості в процесі її становлення. Позначено, що новизна статті полягає в дослідженні оцінних висловлювань із топонімом, які розглядається у функційно-семантичному плані. Диференційовано дві групи висловлювань: із безпосередньою й опосередкованою участю топоніма в оціночній ситуації. В англійській мові у висловлюваннях із топонімами представлені практично всі основні види абсолютної і порівняльної оцінки. Наведено приклади вживання топонімів у художній літературі, у межах оцінних висловів. Стилистично марковані топоніми використовуються авторами для характеристики персонажів як прямо, так і опосередковано. Вони слугують свого роду епітетами або відображають ставлення автора до певного об'єкта, його історії (життя персонажа), можуть допомагати у створенні реалістичної атмосфери описуваних подій, надають їм певну колоритність. Окремо наголошено на перспективах питання вивчення топонімів в англійській мові, що полягають у вивченні їхніх морфологічних аспектів.

**THE SEMANTIC, STRUCTURAL AND FUNCTIONAL CHARACTERISTICS
OF TOPONYMS OF THE ENGLISH LANGUAGE
(ON THE EXAMPLES OF EVALUATIVE STATEMENTS)**

Ryzhkova S. V.

*Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Donbas State Pedagogical University
Batyuk str., 19, Slovyansk, Donetsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0001-7549-7654
an.skoryk91@gmail.com*

Key words: *toponym, evaluative expression, proper name, geographical name, communication.*

The article describes the approaches to the definition of “toponym”, as well as it emphasizes the importance of toponymy for related sciences. The question of classification of toponyms is considered separately. It is determined that the creation of a universal classification of multifaceted toponymic material is unlikely or impossible. It is pointed that toponyms have a peculiar, specific semantics, in which there is a dialectical unity of invariant meaning and actualization of discursive meanings. Functioning as units of the language system, place names identify and individualize the object, realizing the invariant meaning. Geographical names serve as units of natural language with the cultural semantics of the cultural code and perform the functions of verbalized signs of culture, actualizing in the mind of the recipient associative connections of cultural and historical nature. It is known that successful intercultural and interlingual communication involves the harmonious assimilation of linguistic patterns and the necessary background knowledge of foreign culture, knowledge of national and cultural characteristics of the native people.

Toponyms play a significant role in the formation of the cognitive base of the linguistic personality in the process of its formation. It's pointed out that the novelty of the article is that in the study the evaluative statement with the toponym is considered in functional and semantic terms. Two groups of statements were identified: with direct and indirect participation of the toponym in the assessment situation. In English, statements with toponyms represent almost all the main types of absolute and comparative evaluation. The author gives examples of the use of toponyms in fiction, in the framework of evaluative expressions. Stylistically marked toponyms are used by the authors to characterize the characters both directly and indirectly. They serve as a kind of epithets, or reflect the author's attitude to a particular object, to its history (the life of the character), can help create a realistic atmosphere of the described events, give them a certain colour. The perspectives of the question of studying toponyms in English, which consist in studying their morphological aspects, are indicated separately.

Постановка проблеми. У сучасному світі інтерес до вивчення англійської як мови міжнародного спілкування зростає, і топоніми мають велику цінність для вивчення, адже вони є відображенням історії та культури народу [3, с. 15] Відомий географ В.А. Жучкевич наголошував: «Неможливо уявити життя сучасного суспільства без географічних назв. Вони завжди супроводжують наше мислення з раннього дитинства. Все на землі має свою адресу, ця адреса починається з місця народження людини» [1, с. 18].

Актуальність дослідження. Нині взаємодія країн і народів відбувається практично на всіх рівнях життєдіяльності суспільства: від державного до індивідуального. Топоніми, виконуючи адресно-вказівну функцію, відіграють важливу орієнтуючу роль у великому міжнаціональному просторі. Для того щоб виконувати функцію чіткого географічного орієнтира, кожен топонім повинен мати єдині звукову та графічну форми, які виключають наявність альтернатив. Варто констатувати,

що повністю ліквідувати невідповідність у процесі передачі географічних найменувань з англійської мови українською не вдалося. Отже, для повного розуміння особливостей вживання топонімів англійської мови потрібно враховувати їхню культурно-історичну значущість, семантичні та морфологічні особливості. Цей аспект обґрунтовує важливість детального вивчення та аналізу вибраної теми дослідження.

Об'єктом дослідження є топоніми англійської мови.

Предмет дослідження – актуальні топоніми в сучасній англійській мові.

Мета дослідження – аналіз семантичних особливостей топонімів англійської мови.

Методи дослідження. Аналіз досліджуваного матеріалу проводиться з використанням комплексу лінгвістичних методів і прийомів. Дескриптивний метод полягає в зборі та систематизації зібраних фактів, їх логічному осмисленні та виявленні певних закономірностей. Метод дериваційного аналізу використовується для виявлення словотворчих, мотиваційних і трансформаційних моделей топонімічних номінацій. Дослідження трансформаційного потенціалу топонімів вимагає також застосування системно-динамічного аналізу, який дає змогу встановити типи змін (фонетичних, морфологічних, лексичних і лексико-семантичних) топонімічної лексики.

Дослідження характерних особливостей англійських топонімів проводилося на **матеріалах** робіт із філології українських учених, лінгвістичних та термінологічних словників; приклади наведені з текстів англійськомовної художньої літератури.

Новизна дослідження полягає у виявленні універсальних та специфічних рис територіально маркованих номінацій.

Аналіз досліджень і публікацій. Вивченню топоніміки англійської мови присвячені роботи зарубіжних і вітчизняних дослідників (О.С. Ахманової, В.Д. Біленької, І.А. Данчінової, О.К. Денисової, О.А. Леоновича, Г.Д. Томашина, Г. Бредлі, Т. Кодрингтона, А. Мауера, А. Сміта та ін.), де було розглянуто специфіку міжмовної передачі топонімів як окремого класу власних назв.

У сучасній лінгвістиці завдяки становленню антропоцентричної парадигми, розширюються межі дослідження за рахунок залучення експериментальних методик, що дає змогу поглянути на невирішені проблеми топонімів по-новому. Завдяки появі нових поглядів в останні десятиліття з'явилися наукові роботи С.Г. Терминасова, В.В. Дубчинського, О.М. Коропова, Ф.А. Литвина, Д.О. Добровольського, В.В. Кабакчі.

Не підлягає сумніву той факт, що завдяки проведеним дослідженням топоніміка як наука значно розвинулася. Водночас безліч питань залишаються дискусійними, а саме: наявність або

відсутність мовного значення в топонімів, будова семантики топонімів, їхні структурні особливості. Реалізація топонімів малодосліджена в різних дискурсах, відсутній системний опис їх функційних особливостей.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи об'єкт дослідження, варто дати визначення терміна «топонім». Так, Н.В. Подільська дає таке визначення такого лінгвістичного явища: «Топонім (географічна назва географічне ім'я) – розряд омонімів, власне ім'я будь-якого географічного об'єкта» [2, с. 132]. За визначенням С.І. Ожегова, топонім – «власне ім'я окремого географічного місця (населеного пункту, річки, угіддя)» [5]. Найбільш розгорнуте визначення топоніма з точки зору лінгвістики дає І.П. Литвин, який вважає, що це поняття характеризує «індивідуалізуючий елемент повної топонімічної формули (до складу повної топонімічної формули входить власна назва і супроводжуючий її географічний термін, який роз'яснює, до якого типу географічних об'єктів належить певна назва)» [4, с. 68]. Наведені вище визначення схожі, різні автори лише вносять деякі додаткові коментарі, що розширюють це поняття з різних точок зору. Отже, у науковій літературі існує єдина думка з цього питання. Будучи лінгвістичною категорією, топонім вивчається лінгвістами як мовна одиниця, що виконує певні функції.

Основним і головним значенням і призначенням географічної назви є фіксація місця на поверхні Землі [3, с. 4]. Вивченням цього розділу лексики займається топоніміка, що досліджує географічні назви, їх походження, смислове значення, розвиток, сучасний стан, написання і вимову. Топоніміка є інтегральною науковою дисципліною, яка знаходиться на перетині трьох галузей знань: географії, історії та лінгвістики [3]. Схожу точку зору щодо топоніміки висловлює і О.А. Леонович: «Топоніміка – це прикордонна наукова дисципліна, що виникла і розвивається на перетині кількох наук: мовознавства, історії та географії» [6, с. 62]. Дослідник також наголошує на тому, що в топоніміці культура відтворюється в усіх її напрямках. Топоніми швидко реагують на духовні і матеріальні аспекти. Будь-яка культура породжує певні типи назв, отже, своєю чергою в будь-якому імені є певне її відображення [6].

В.А. Ніконов вважає топоніми неocenними для історії, бо на одній території зустрічаються географічні назви, що належать різним історичним епохам. Їх прихильність до місця дає змогу відновити давню мову цієї території і позначити межі його поширення [3, с. 11].

Топоніми як частина словникового складу мови підпорядковані певним мовним закономірностям і є частиною лінгвістики. На сучасному етапі лінгвістичний аспект є пріоритетним. Для

здійснення плідного топонімічного дослідження потрібно поєднати методи і досягнення усіх трьох наук. Поділ методів у галузі топонімічних досліджень має відбуватися так: географічний метод забезпечує пошук інформації; лінгвістичний метод відповідає за аналіз та інтерпретацію; а історичний метод своєю чергою допомагає досліднику інтерпретувати інформацію в історичному контексті [3, с. 16]. Отже, така численна багатоаспектна частина лексики не може розглядатися з однієї точки зору, а вимагає комплексного підходу до дослідження.

У лінгвістиці виділяють три рівні значення географічних найменувань: дотопонімічний (етимологічні значення слів, що становлять основу найменування), топонімічний (конкретне і однозначне позначення об'єкта), посттопонімічний (асоціації та конотації, що виникають при вживанні назви у спілкуванні). В.А. Ніконов вважає, що дотопонімічне значення може бути тільки одне, а топонімічні значення є необмеженими в кількості [2, с. 62].

В.А. Ніконов виділяє три функції значень топонімів: 1) пряма (номінативна) функція топоніма – служити адресою. Деякі назви не тільки вказують на об'єкт, але й описують його; 2) дескриптивна (описова) функція не обов'язкова і здійснюється до тих пір, поки не втрачено етимологічне значення або воно не вступило у конфлікт із мінливими ознаками об'єкта; 3) ідеологічна функція може поділятися на дотопонімічне (етимологічне значення) та отопонімічне значення [4, с. 63].

Проаналізувавши важливість вивчення та особливості класифікації топонімів, розглянемо їхні семантичні властивості на прикладах оцінних висловів.

За участі топоніма в оцінній ситуації ми розрізняємо випадки, де сам топонім є об'єктом оцінки, і випадки, де через топонім оцінюється певний інший об'єкт. Отже, така оцінка може бути безпосередньою та опосередкованою.

Розглянемо приклади безпосередньої оцінки. Характер оцінки залежить від типу і засобу вираження оцінного предикату, який поєднаний із топонімом. Зіткнення двох протилежних думок призводить до двовекторної структури оцінки: “Why, my goodness: Janny!” she cried. She always pronounced his name, John, to rhyme with Ann. Earlier that vacation, she had visited in New York City, and tried to talk the way she thought they talked there” [10, с. 1]. Переклад: «Боже мій: Джанні!» – вигукнула вона. Вона завжди вимовляла його ім'я – Джон – так, щоб воно римувалося з Анною. Раніше під час відпустки вона відвідала Нью-Йорк і намагалася говорити так, як, вона вважала, за потрібне». Отже, в наведеному прикладі підкреслюється позитивна оцінка міста Нью-Йорк.

Інший тип безпосередньої оцінки топоніму містить зіставлення об'єктів зі значенням краще/гірше або подібності (like, as). Оцінка може бути як прямою, так і непрямою. Розглянемо приклади: “I’m told it’s like fairy-land, there’s no other word for it” [9, с. 20]. Переклад: «Мені розповідали, що воно подібно чарівній країні, іншого слова для нього не підібрати».

У наведеному прикладі відбувається безпосередня порівняльна непряма безособистісна оцінка з установкою на дійсність.

У разі опосередкованої участі топоніма в оцінній ситуації, як правило, персонаж отримує характеристику через пов'язаний із ним топонім. У такому випадку він вживається в локативному значенні, але одночасно набуває оцінної конотації. Це варіант абсолютної непрямої міжособистісної оцінки зі спрямованістю на будь-яку особу. Розглянемо приклади: “I was brought up in America but educated at Oxford, because all my ancestors have been educated there for many years ... After that I lived like a young rajah in all the capitals of Europe – Paris, Venice, Rome – collecting jewels, chiefly rubies, hunting big game, painting a little” [7, с. 67]. Переклад: «Я виріс в Америці, але отримав освіту в Оксфорді, тому що всі мої предки отримували там освіту протягом багатьох років ... Після цього я жив як молодий раджа у всіх столицях Європи – Парижі, Венеції, Римі, збираючи коштовності, особливо рубіни, полюючи на велику дичину, трохи малюючи».

У наведеному прикладі герой роману «The Great Gatsby», завищуючи свій соціальний статус, посилається на престижний університет, який він нібито закінчив, а також на численні поїздки у відомі європейські міста. Приклад характерно відображає абсолютну непряму міжособистісну оцінку зі спрямованістю на мовця.

Серед прикладів опосередкованої оцінки, поряд з абсолютною, зустрічаються і приклади з порівняльною оцінкою: “Divided, separated, shut off - black people kept away from everybody else! I go to Fisk; the boys I went to school with, go to Harvard ... I sleep in the garage, you sleep in the house” [8, с. 5]. Переклад: «Розділені, ізольовані, позбавлені права слова; темношкірих людей тримають подалі від всіх інших! Я йду у Фіск; хлопчики, з якими я ходив у школу, йдуть у Гарвард ... Я сплю у гаражі, ви спите у будинку».

У наведеному прикладі молодий афроамериканець дає відповідь своїй білій благодійниці, при цьому зіставляються два топоніми – назви навчальних закладів. Локативне значення набуває додаткової непрямої оцінної характеристики – в першому випадку негативної, а у другому – позитивної.

Наведемо ще один приклад порівняльної опосередкованої оцінки, де американський стереотип

помилкової мужності протиставляється європейським нормам поведінки чоловіка-батька: “Why should not the American father kiss the American son, when it’s done in Italy, in Russia, in France?” [10, с. 14]. Переклад: «Чому б американському батькові не поцілувати свого американського сина, у той час як це робиться в Італії, у Росії, у Франції?»).

У класичному творі І. Ільфа та Є. Петрова використовується акціональний предикат – наказове дієслово. Поєднання топоніма з дієсловом у наказовій формі надає вислову позитивний відтінок, наприклад: “Arnold, I think we’d better go home, back to America” [8, с. 51]. «Арнольд, я думаю, що нам краще повернутися додому, назад до Америки». Наведений приклад, подібно до попереднього, можна розглядати як опосередковану, непряму, керуючу оцінку. У пом’якшеній формі пропонується спільна дія, повернення в Америку, яка розглядається мовцем як позитивна.

У другій групі прикладів головна роль належить варіанту, де за допомогою використання топоніма у власному локативному значенні дається оцінка-характеристика персонажу. При цьому мовець нерідко вдається до соціальних стереотипів.

Висновки. Топоніміка – це інтегральна наукова дисципліна, яка виникла на перетині кількох наук – лінгвістики, історії та географії, що мають складний міждисциплінарний зв’язок.

Топоніми займають особливе місце в англійській мові, маючи, крім своєрідних лексичних значень, також орфографічні, морфологічні, граматичні, словотворчі і стилістичні особливості, що відрізняють їх від загальних назв.

Топоніми утворюють особливу підсистему власних назв, які відрізняються соціально зумовленим характером номінації. Для таких лексичних одиниць характерний динамічний характер значення, а також наявність у його семантиці культурно значущих компонентів.

Ідентифікація є основною функцією топоніма. Важливою є функція вторинної номінації, у якій реалізуються оцінні значення. Топоніми містять компоненти, які надають їм семантичні функції, пов’язані з наданням позитивної та негативної оцінок значень висловлювань. Включення топоніма в публіцистичний або художній дискурс сприяє актуалізації дискурсивного сенсу, що відповідає завданням конкретного висловлювання.

Особлива увага приділяється класифікації топонімів. До теперішнього часу не було визначено єдиної класифікації. Усі випадки участі топонімів у ситуаціях, які були розглянуті, поділяються на дві групи: 1) коли об’єктом оцінки є сам топонім (безпосередня участь) та 2) коли через топонім оцінюється інший об’єкт (опосередкована участь). Першій групі властива різка перевага прямої оцінки над непрямою з використанням статальних предикатів і рефлексивного характеру оцінки з великою часткою суб’єктивності. Оцінна і локативна ознаки відіграють у цій групі однаково важливу роль. Друга група опосередкованої оцінки відрізняється непрямим предикатом, пов’язаного з топонімом. Пріоритетним у ній є локативне значення топоніма, а оцінка відіграє додаткову роль. Перспективою для подальших досліджень є поглиблене вивчення морфологічних та лексичних ознак топонімів англійської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва, 1990. 235 с.
2. Гуроров В.А. Лингвофилософська природа наукового та філософського дискурсів. *Філологічні аспекти дослідження дискурсу. Вісник Харківського університету. Сер. Філологія*. 2001. Вип.10. С. 69.
3. Иванова Е.А. Коммуникативный статус текста в дискурсе – художественном, виртуальном, сакральном. *Філологічні аспекти дослідження дискурсу. Вісник Харківського університету. Сер. Філологія*. 2001. Вип. 33. С. 167.
4. Ильин И.П. Дискурс и дискурсивные практики. Постмодернизм. Словарь терминов. Москва, 2001. 230 с.
5. Крысин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. Москва : Рус. яз., 1998. 340 с.
6. Леонович О.А. Топонимы США. Москва : Высшая школа, 2004. 247 с.
7. Fitzgerald F.S. The Great Gatsby. Kiev: Dnipro Publishers, 1973. 182 p.
8. Hughes L. Poor Little Black Fellow. Modern American Short Stories. Essex. Longman Group, Ltd., 1983. 245 p.
9. Maurier du D. Rebecca. M. Foreign Languages Publishing House, 1956. 447 p.
10. Updike J. Friends from Philadelphia; Sunday Teasing. L. Penguin, 1995. 85 p.

REFERENCES

1. Arutyunova N.D. (1990). *Lingvisticheskij enciklopedicheskij slovar*. [The linguistic encyclopedic dictionary]. Moscow: Sov. enc. (in Russian)
2. Gutorov V.A. *Lingvofilosofskaya priroda nauchnogo filologicheskogo diskursa* [Linguistic and philosophical nature of scientific philological discourse]. Visnik Harkivskogo universitetu [The digest of Kharkiv University]. Kharkiv: Filologia, p.69.
3. Ivanova E.A. *Kommunikativnyj status teksta v diskurse – hudozhestvennom, virtualnom, sakralnom. Filologichni aspekti doslidzhennya diskursu*. [The communicative status of the text in discourse – fiction, philological aspects of discourse study].

scientific, virtual sacral. Philological aspects of the discourse research]. Visnik Harkivskogo universitetu. [The digest of of Kharkiv University]. Kharkiv : Filologia, 167 pp.

4. Ilin I.P. (2001) *Diskurs i diskursivnye praktiki. Postmodernizm* [Discourse and discourse practice]. Moscow, 230 p. (in Russian)
5. Krysin L.P. *Tolkovyy slovar inoyazychnyh slov* [The dictionary of foreign words]. Moscow. Russkiy yazyk, 140 p. (in Russian)
6. Leonovich (2004) *Toponimy SSHA*. [Toponyms of the USA]. Moscow. Vysshaya shkola, 247 p. (in Russian)
7. Fitzgerald F.S. *The Great Gatsby*. Kiev. Dnipro Publishers, 1973. 182 p. (in English)
8. Hughes L. *Poor Little Black Fellow. Modern American Short Stories*. Essex. Longman Group, Ltd., 1983. 245 p. (in English)
9. Maurier du D. *Rebecca*. M. Foreign Languages Publishing House, 1956. 447 p. (in English)
10. Updike J. *Friends from Philadelphia; Sunday Teasing*. L. Penguin, 1995. 85 p. (in English)